

ТЕОРЕТИЧНИ АСПЕКТИ
THEORETICAL ASPECTSБЪЛГАРСКИ И УКРАИНСКИ ПОЕТИЧЕСКИ АВАНГАРДИ:
СЪПОСТАВИТЕЛНИ ПРОЧИТИ

Мая Горчева

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: Предмет на изследването са публикуваните през 2018 г. антологии билингви „Български поетически авангард“ (съст. М. Неделчев, Е. Трайкова, М. Иванова-Гиргинова) и „Украински поетически авангард“ (съст. О. Коцарев, О. Сливински, Ю. Стахивска). Цел на работата е да се даде обща характеристика на подбора и структурирането на двете антологии, които очертават направления в авангарда и представят автори и текстове. И двете антологии стъпват върху вече утвърдени литературноисторически схеми, като антологията „Български поетически авангард“ ги разширява и дори опровергава.

Ключови думи: антология; поетически авангард; български поетически авангард; украински поетически авангард; сравнително литературнознание; междутекстовост

През последните десетилетия се наблюдава подчертан изследователски интерес към проявите на авангарда в модерната българска култура, синхронни с общоевропейския естетически процес. С възстановяването на този пласт от културното наследство стават видими точките на засрещане на национално специфичното с общоевропейските тенденции. Поредна стъпка в инвентаризирането на културните явления и осмислянето на процесите е появата през есента на 2018 г. на антологията билингви „Български поетически авангард“ със съставители М. Неделчев, Е. Трайкова, М. Иванова-Гиргинова и увод от М. Неделчев (Nedelchev, Trajkova and Ivanova-Girginova, 2018) и „Украински поетически авангард“, под съставителството на О. Коцарев, О. Сливински, Ю. Стахивска (Kotsarev, Slivinski and Stahivska, 2018). Те увенчават изследователски проект, в който обединяват усилията си български изследователи от Института за литература при БАН, преподаватели от СУ „Св. Климент Охридски“ и НБУ, а от украинска страна – университетски преподаватели и преводачи. Антологията излизат в ограничен тираж, предназначен за разпространение в институции и университетски библиотеки. Паралелното представяне на двете национални интерпретации на авангардисткия бум в

периода след Първата световна война показва разностранността на явлениято, а в теоретичен план проблематизира отношението между културен център и периферия.

Първата цел на изложението ни е да се даде обща характеристика на подбора и структурирането на двете антологии, които очертават направления в авангарда и представят автори и текстове, като възпроизвеждат вече утвърдени литературноисторически схеми, но и ги разширяват и дори опровергават. В украинската литературна наука през последните десетилетия е натрупана доста богата библиография, подготвени са преиздания на отделни автори (срв. скорошната антология на украинската авангардна поезия „Українська авангардна поезія (1910–1930-ті роки) (1910–1930 година)“. Съст. О. Коцарев, Ю. Стахивска. Киев: Смолоскип (O. Kotsarev, Yu. Stahivska, 2014). Интерес буди подходът на съставителите на българската антология, които разширяват познатото поле от предходната „Антология“, съставена от Иван Сарандев (Sarandev, 2001), и освен това задават нова концептуална рамка: за да изтъкнат силното присъствие на авангарда в българската традиция, към авангардната линия те са включили и стихове на неавангардни автори, които са извън полето на естетическия експеримент, но носят следи от актуалните авангардистки тенденции.

Според стандартните литературноисторически разкази за българския литературен авангард в очи се хвърля липсата на представени интегрално емблематични творби: включени са само фрагменти от „Хулигански елегии“ на Николай Марангозов (1923) – и то по преработен вариант от „личната антология на автора“ „Годишни кръгове“ от 1948 г., от „Септември“ на Гео Милев (1924), от „Арена“ на Ламар (1922). Предизвикателството към традиционната картина на българския авангард, както и към очакването за представяне посредством затворените монолитни цялости на отделни творби, отваря нови перспективи и има една неочаквана „печалба“: така в тази картина се включват нови авторски имена и текстове. В този широк обхват на авангардистки мотиви и тенденции антологията връща в актуалните днес прочити редица творби и откроява избледнели генеалогични или тематични линии на сродство. Най-очевидно такава „печалба“ за националната литературна памет е възстановяването на лявата пролетарска линия, заявила себе си в издания като „Новис“ и други параанархистични и левичарски младежки издания. Вдъхновени от Гео Милев и неговото списание „Пламяк“, те не толкова показват принадлежност към по-късните разклонения на авангарда, в частност към конструктивизма, колкото се стремят към модерен изказ, отразяващ журнализма и медийната динамика на съвременността. В антологията намират място почти непознатите представители на лявото поколение Лалю Рогачев или Владимир Русалиев, както многобройни сътрудници на модернистични издания като сп. „Наши дни“ или сп. „Хиперион“. Място в антологията намират също автори от третата годишнина на „Везни“ (Боян

Дановски) и от „Пламяк“ (Георги Шайтов/Шейтанов, Марко Бунин, Ясен Валковски, Николай Хрелков, Матвей Босяка (псевд. на Матвей Вълев), Христо Ясенев) или появяващия се и в двете издания Ламар.

Друг важен принос на антологиите е „осветяването“ на кръга, наречен „гунджански“ или „ямболски“ авангард: групата гимназисти, обединени от амбицията да творят ново изкуство, и създали най-компактния издателски продукт на българския авангард – в. Crescendo: Кирил Кръстев, Теодор Драганов, Тодор Чакърмов, но и Петър Спасов и Лео Коен. Особено внимание към този кръг личи и в „Антология Българския литературен авангард“ от 2001 г., чийто съставител Иван Сарандев е също родом от гр. Ямбол (Sarandev, 2001).

Антологията на българския поетически авангард очертава познатите направления експресионизъм, сюрреализъм, имажинизъм, футуризм, дадаизъм, диаболоизъм, конструктивизъм, но към тях добавя нови, като мистико-религиозен авангард и митофолклорен авангард. За да проследят авангардистките проявления в българската традиция, съставителите издирват отделни мотиви или похвати при автори и текстове, които литературната история поставя извън естетическия авангард. Авангардистката тенденция се разбира като стил и светоусещане или като тематично сродство, затова може да се обобщи, че избраната концептуална рамка на антологията прераства в модел и предписание за четене, благодарение на което се задават нов прочит и актуализиране на рецепцията на добре познати автори и текстове. Така към мощната авангардистка линия са привлечени отделни творби на Елисавета Багряна или творчеството на Асен Разцветников от 30-те години на XX век.

Въоръжени с този нов тематичен ключ, съставителите допринасят за разширяването на кръга автори, отбелязвани в литературната история на авангарда, като на първо място открояват сюрреализма в поезията на Яна Язова, представена с три стихотворения: „Голямата песен“, „Бунт“, „И во веки веков“, включени в раздела „Сюрреализъм“, или в поемата „Бурени“ на Александър Балабанов.

Втората цел на предложеното тук изследване е да очертае характерни черти на двете национални традиции, да открие спецификата им и да потърси точки на засрещане. Докато за съставителите на българската антология към полето на авангарда се отнасят не само строго естетически явления със специфични изразни средства и съпътстващи ги жестове на радикалност, то в представянето на украинския авангард прави впечатление придържането към строгите жанрово-стилистични рамки на направлението. При едно успоредяване на двете традиции и разпределението им по направления се открояват както приликите в следването на единната им схема, така и националните предпочитания или разликите. В таблицата по-долу тези направления са дадени с поредния си номер в съдържанието, който отговаря на степента на разпространение в съответната традиция. Обособени са и специфичните за всяка национална традиция направления

и поредното им място говори за степента на разпространението им (таблица 1).

Таблица 1. Съпоставително разглеждане на направленията в българския и в украинския поетически авангард

	Български поетически авангард	Украински поетически авангард
Общи направления	1. Експресионизъм 2. Сюрреализъм 4. Футуризм 5. Дадаизъм 7. Конструктивизъм	1. Футуризм 2. Конструктивизъм 4. Експресионизъм 5. Дадаизъм 6. Сюрреализъм
Специфични направления	3. Имажинизъм 6. Диаболизъм 8. Мистико-религиозен авангард ¹ 9. Мито-фолклорен авангард	3. Сциентизъм

Украинското родословие на авангарда изглежда по-стегнато, плътно следващо установените подразделения. Тази формално-жанрова изрядност говори за по-висока литературна саморефлексия и дисциплинираност. Своеобразно тяхно продължение и потвърждение е съществуването в лириката на тематична линия на *Ars poetica* (Поетическото изкуство), макар че според подривния код на авангарда често пъти тази рефлексия и саморефлексия кулминират в отричане от поетическото и зачеркване на всякаква естетическа стойност. За авангарда естетическото е категория под въпрос, която съществува чрез самото си отричане. С манифести авангардистите предлагат свои уникални направления, като кверофутуризм („Кверофутуризм“, Михайл Семенко) и спирализъм, или конструктивен динамизъм („Прокламация на авангарда“, подписана от десет автори, Kotsarev, Slivinski and Stahivska, 2018 : 193–215). Художествените текстове са неразличими от прокламацията на естетическа революция; поезията свидетелства за колективния живот на естетическата група (срв. „Среща на междинната гара“). Украинските авангардисти се обръщат към националната литературна традиция и призовават имената на Гогол или Шевченко, понякога с подигравателно фамилиарничене в авангардистко-дадаистични гримаси, но и със съзнание за тежестта и авторитета на тази традиция.

За да подчертае рефлексивната природа на естетическото новаторство, и българската антология завършва с раздел, в който са представени манифести и есета на Константин Гълъбов, Д. Б. Митов, Тодор Чакърмов, Боян Дановски, Сирак Скитник, Спиридон Казанджиев, Ламар и Александър Обретенов, с по два текста – Гео Милев и Чавдар Мутафов, и с

три – Кирил Кръстев. Един от знаковите текстове е стихотворението прокламация „Български аероплан“ от Томазо Маринети, затова, макар че е преводен текст, то също фигурира сред българските авангардистки манифести. Колкото до обръщането към националната литературна традиция, българските авангардисти отиват оттатък литературното родословие и разравят фолклорното наследство, желаейки да го съживят в актуалния естетически контекст (такъв е проектът за цикъл миниатюри по народни песни „Иконите спят“ от Гео Милев).

Макар и българската, и украинската култура да се изживяват като „малки“, търсеци самоопределение спрямо „големите“ културни центрове, разликите в социално-икономическия или политическия контекст са несъизмерими. Като част от съветската държава, от началото на 20-те години Украйна е територия на ускорена индустриализация, с нов „машинен бит“, неслучайно в „Прокламация на авангарда“ е наречена „съветска Америка“. Поетическата рефлексия е неотделима от модерната техническа самопредстава, както в индустриализирания образ на „Завод „Мих. Семенко“, стихотворение от Михайл Семенко. Лица и обекти на поезията са електростанцията или Днипрелстан. Така непосредствено от обкръжението в поезията преливат и мотивите за съвременната наука, от хормоналната терапия до астрофизиката.

Връзката на българския авангард с неговото историческо обкръжение е силно подчертана, но тя минава през политическото. Най-радикалните естетически проекти избликват като реакция срещу политическото насилие в страната през 1923–1925 г. Гневът и болката в „Септември“ на Гео Милев или „Пролетен вятър“ на Никола Фурнаджиев са обърнати към конкретни политически сили. В антологията е включен и откъс от „Куршумено кладенче“ от Ангел Каралийчев. Творбата, определяна жанрово като лиризирана проза, е отнесена към поетичното по силата на внушението и спонтанната реакция. Политическото влиза и в конкретните човешки биографии на творците и предрешава трагичната участ на Гео Милев.

Съдбата на украинските авангардисти също се оказва преплетена с политическата и идеологическа конюнктура. Макар че с порива за обновяване на изкуството те посрещат възторжено новия болшевишки режим, животът им е злокобно пресечен. Михайл Семенко, водеща фигура в украинския футуризъм, изчезва по времето на сталинските процеси и чистки от 1937 г. Такава е крайната дата и в други биографични траектории. Литературата, дори в най-радикалните си самонадеяни проекти, остава прикована към своето социално-политическо време.

В завършек предлагаме съпоставително разглеждане въз основа на общи мотиви в творби от българската и украинската антология, към което са привлечени и автори и текстове извън подборката в антологията. Такъв характерен образ е циркът като метафора за изнасянето на сблъсъците в колективния живот на сцената или арената. Едноименната концептуална стихосбирка „Арена“ на Ламар (1922), заредена с публицистична реторика,

се пресреща с „Карнавал“ на Лео Коен. В паралел с българските автори украинските враждат мотива в изживяването на катастрофичния свят: при Раиса Троянker, „Спомен“, Гео Коляда, „Поема за това как да станете красив, да имате успех сред жените и да бъдете щастлив“. Микола (Ник) Бежан посвещава на тази циркова метафорика своята „Елегия на атракционите“.

Друг емблематичен образ, знак за модерната градска култура и за изложението на показ колективно битие, са витрините. Той е в основата на едно от най-силните български авангардистки есета: „Витрините“ от Кирил Кръстев (Nedelchev, Traykova and Ivanova-Girginova, 2018 : 244–246). Образа показва в различни вариации в свои разкази и Николай Райнов, срв. едноименния разказ от сборника „Счупени стъкла“. От страна на украинските автори към образа се насочва сюрреалистът Богдан Игор Антонич, срв. „Поема за витрините“, цикъл „Витражи и пейзажи“ (Kotsarev, Slivinski and Stahivska, 2018 : 277–281).

От тази гледна точка на сравнителното разглеждане се откроява наднационалното своеобразие на авангарда, но също се задълбочава разбирането за националната традиция. С ограничения си тираж антологията влизат именно в академичните центрове, особено полезни за обучението на българисти и украинисти съответно в украинска и в българска среда. Но освен това те имат ресурс и да станат по-масова книга и да се четат като самостоятелни антологични книги, дори извън хронологичните рамки, тъй като представят две поетически традиции, необичайно сближени и раздвижени от междутекстовия прочит.

БЕЛЕЖКИ

¹ За обособяването на това направление в разбирането на българския литературен авангард принос има разработването на темата за мистико-религиозните мотиви в българската литература в литературната критика. Тук трябва да се посочи изрично обзорното изследване на Цветана Георгиева „Unio Mystica и българският символизъм“, София: За буквите – О писменехъ, 2008.

ЛИТЕРАТУРА

Неделчев, М., Е. Трайкова, М. Иванова-Гиргинова (2018). *Български поетически авангард. Антология.* Прев. Надия Мискив, Олга Сорока, Остап Сливински. София: Боян Пенев. 552 с. ISBN 978-619-7372-08-3.

Коцарев, О., О. Сливински, Ю. Стахивска (2018). *Украински поетически авангард. Антология.* Прев. Албена Стаменова, Владимир Колев, Райна Камберова. София: Боян Пенев. 436 с. ISBN 978-619-7372-08-3.

Коцарев, О., Ю. Стахивска (2014) *Українська авангардна поезія (1910–1930-ті роки).* Киев: Смолоскип, 2014. 816 с. ISBN 978-966-2164-71-8.

Сарандев, И. (2001). *Български литературен авангард. Антология.* София: Наука и изкуство. 376 с. ISBN 954-02-0268-X.

REFERENCES

- Nedelchev, M., E. Traykova, M. Ivanova-Gerginova** (2018). *Balgarski poeticheski avangard. Antologiya*. Prev. Nadiya Miskiv, Olga Soroka, Ostap Slivinski. Sofiya: Boyan Penev. 552 s. ISBN 978-619-7372-08-3.
- Kotsarev, O., O. Slivinski, Yu. Stahivska** (2018). *Ukrainski poeticheski avangard. Antologiya*. Prev. Albena Stamenova, Vladimir Kolev, Rayna Kamberova. Sofiya: Boyan Penev. 436 s. ISBN 978-619-7372-08-3.
- Kotsarev, O., Yu. Stahivska** (2014). *Ukrainsyka avangardna poeziya (1910–1930-ti roki)*. Kiev: Smoloskip, 2014. 816 s. ISBN 978-966-2164-71-8.
- Sarandev, I.** (2001). *Balgarski literaturen avangard. Antologiya*. Sofiya: Nauka i izkustvo. 376 s. ISBN 954-02-0268-X.

BULGARIAN AND UKRANIAN POETICAL AVANT-GARDE: COMPARATIVE READINGS

Abstract: *The research is focused on two bilingual anthologies published in 2018: Anthology of Bugarian avant-gard Poetry (ed. M. Nedelchev, E. Traykova, M. Ivanova-Guirguinova) and Ukrainian Avant-Garde Poetry (ed. O. Kotcarev, O. Slivinski, J. Stahivska). The goal of the research is to outline the principles of selection and arrangement of texts in both anthologies. Both collections are based on already established schemes of literary history, however the list of main authors and texts is expanded and even refuted as for the Bulgarian anthology.*

Keywords: *anthology; Bulgarian poetry; Ukrainian poetry; comparative literature; intertextuality*

Assoc. Prof. Maya Gorcheva, PhD
University of Library Studies and Information Technologies
119, Tsarigradsko shose Blvd.
1784 Sofia
E-mail: mayagorcheva@abv.bg